

Акматова А.Т.

КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТИНИН КАЛЫПТАНЫШЫНДА
ИНСАНДЫН РОЛУ

Акматова А.Т.

РОЛЬ ЛИЧНОСТИ В СТАНОВЛЕНИИ КЫРГЫЗСКОГО
ГОСУДАРСТВА

А.Т. Akmatova

THE ROLE OF THE PERSONALITY IN THE FORMATION
OF THE KYRGYZ STATE

УДК: 93/94:745 (575.2) (04)

Инсан – бул коомдук табиятты чагылдыруу үчүн иштелип чыккан түшүнүк, аны социомаданий жашоонун субъектиси катары кароого, аны жеке баишталышынан баиштап колдонуучу катары аныктоого, социалдык мамилелер, баарлашуу жана предметтик ишмердүүлүк контекстинде. Мамлекет – белгилүү бир аймакта коомчулукту уюштуруунун саясий формасы, өлкөнүн бардык калкы баиш ийген баишкаруу жана мажбурлоо аппараты бар ачык бийликтин суверендүү уюму. Бул макалала кыргыз мамлекетинин тарыхы, бул процессте инсандын ролу, ошондой эле мамлекеттин калыптанышынын этаптары каралат.

Негизги сөздөр: инсан, мамлекет, коом, лидер, мыйзам, баишкаруу, саясий кырдал.

Личность – это понятие, выработанное для отображения социальной природы человека, рассмотрения его как субъекта социокультурной жизни, определения его как носителя индивидуального начала, самораскрывающегося в контексте социальных отношений, общения и предметной деятельности. Государство – это политическая форма организации общества на определенной территории, суверенная организация публичной власти, обладающая аппаратом управления и принуждения, которому подчиняется все население страны. В этой статье рассматриваются история кыргызского государства, роль личности в этом процессе, а также этапы становления государства.

Ключевые слова: личность, государство, общество, лидер, закон, власть, политическая ситуация.

Personality is a concept developed to reflect the social nature of a person, to consider him as a subject of socio-cultural life, to define him as a carrier of an individual principle, self-revealing in the context of social relations, communication and subject activity. The state is a political form of organization of society on a certain territory, a sovereign organization of public power, which has an apparatus of management and coercion, to which the entire population of the country is subordinate. This article examines the history of the Kyrgyz state, the role of the individual in this process, as well as the stages of the formation of the state.

Key words: personality, state, society, leader, law, power, political situation.

Тарыхтагы инсандын ролу тарыхый көйгөй катары. Тарыхтын жүрүшүн түшүнүү сөзсүз түрдө андагы тигил же бул инсандын ролу жөнүндө суроолорду пайда кылат: ал тарыхтын багытын өзгөрткөн жокпу; сөзсүз түрдө мындай өзгөртүү болобу же жокпу; мына бул ишмери жок эмне болгон? Жана ушул сыяктуу.

Айкын чындыктан, дал ушул адамдар тарыхты жасашкандай, мыйзам ченемдүү жана кокустук менен

катышындагы тарыхтын маанилүү көйгөйү келип чыгууда, ал өз кезегинде инсандын ролу жөнүндө маселе менен тыгыз байланышта.

Чындыгында, ар бир адамдын жашоосу ар дайым кокустуктар чыккан: ал тигил же бул учурда төрөлөбү, бир өнөктөш же башка менен никеге турабы, эрте өлөбү, же узак убакыт бою жашайбы жана ушул сыяктуу.

Бир жагынан, биз учурлардын көп санын билебиз, качан инсандарды алмаштыруу чечкиндүү өзгөрүүлөрдү жасабагандыгы (атүгүл монархтардын өлүмү жана төңкөрүш сыяктуу драмалык жагдайларда дагы).

Экинчи жагынан, башка жагдайлар катары төмөнкүлөр саналат, качан кичинекей нерселер чечүүчү болуп калышы мүмкүн болгондо.

Ошентип, адамдын ролун эмнеден көз каранды болгондугун, тарыхый жагдай, тарыхый мыйзамдар, кокустук, же баардыгынан жана кайсы айкалышта, билүү өтө кыйын.

Кандай болбосун, муну түшүнүү маанилүү, качан кокустук болгондон кийин, ал кокустук болуп эсептелбей жана көбүрөөк, же азыраак даражада келечекке таасирин тийгизе турган маалыматка айланат.

Демек, тарыхтагы инсандын ролунун көйгөйү ар бир муун үчүн дайыма актуалдуу. Жана ал ааламдашуу доорунда өтө актуалдуу болуп саналат, учурунда айрым адамдардын таасири бүт дүйнөгө өсүшү мүмкүн.

Инсан бардык, анын мүмкүн болгон маанилүү ролунда, көп учурда, ал тургай, келе жатканын алдын ала албай, алардын иш-аракетинин алыскы кесепеттери тууралуу айтпай эле коелу, тарыхый жараяндар абдан татаал болгондуктан, ал эми убакыттын өтүшү менен болуп өткөн окуялардын күтүлбөгөн натыйжалары көбүрөөк ачылат.

Бул учурда, адам иш-аракеттери, же аракетсиздиги менен олуттуу таасир этиши мүмкүн, түз гана эмес, ошондой эле кыйыр түрдө дагы, ал жашап турган мезгилде, же ал тургай өлгөндөн кийин, ал эми коомдун тарыхы жана келечектеги өнүгүшүнө көрүнүктүү из оң гана эмес, ошондой эле терс болушу мүмкүн, ошондой эле – көп учурда-бир беткей жана ар дайым аныкталуучу эмес, көп учурда, инсанды

баалоо саясий жана улуттук кумарларына жараша болот.

Мисалы, монархиялык (авторитардык) жана демократиялык коомдо адамдын ролунда айырмачылыктар бар.

Авторитардык коомдо көп нерсе жеке өзгөчөлүгүнөн жана жагдайлардан көз каранды, монарх (диктатор) жана анын чөйрөсү менен байланышкан, ал эми демократиялык коомдо – бийлик жана Өкмөттүн алмашуусундагы тең салмактуулук системасын эсебинен – инсандын ролу жалпысынан аз болот.

Заманбап илимде атайын түшүнүк иштелип чыккан, ал бардык типтүү себептердин таасирин бириктирет - «жагдай фактору».

Ал кийинкилер менен жыйынтыкталат:

а) инсан, өзү иштеген чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүнөн (коомдук курулуш, каада-салттар, милдеттер);

б) белгилүү бир учурда коом турган абалдан (туруктуу, туруксуз, өйдөгө көтөрүлүп, же ылдыйлап жана ушул сыяктуу);

в) айланадагы коомдун өзгөчөлүктөрүнөн

г) тарыхый убакыттын өзгөчөлүктөрүнөн;

д) дүйнөлүк системанын ортосунда, же анын сыртында окуялар болгонбу, же жокпу (белгилүү бир инсандардын башка коомдорго жана жалпысынан тарыхый процесске тийгизген таасирин биринчиси жогорулатат, ал эми экинчиси азайтат);

е) аракет үчүн жагымдуу учурдан;

ж) инсандын өзүнүн өзгөчөлүктөрүнөн жана дал ушундай сапаттар учур менен абалдын муктаждыгынан;

з) атаандаштык ишмерлердин болушунан.

Адамдын ролу боюнча заманбап көз караштар. Баарынан маанилүүсү, биз америкалык ойчул С.Хуктун «Тарыхтагы баатыр. Чектерди жана мүмкүнчүлүктөрдү изилдөө» [1] китеби жөнүндө айтып беришибиз керек, ал көйгөйдү алдыга өнүктүрүүдөгү көрүнүктүү кадам болуп калды. Бул монография бүгүнкү күнгө чейин иликтенип жаткан темадагы өтө олуттуу чыгарма болуп эсептелет. Атап айтканда, Хук маанилүү жыйынтыкка келет, ал эмне үчүн адамдын ролу ар кандай шарттарда өзгөрүп турушу мүмкүндүгүн түшүндүрөт. Анын айтымына карасак, бул, бир жагынан, бир тараптан инсандын ишмердүүлүгү чынында айлана-чөйрөнүн жагдайларынан жана коомдун мүнөзүнөн чектелүү, бирок, экинчи жагынан, адамдын ролу атаандаш коомдун өнүгүүсүндө пайда болуп, бир кыйла жогорулайт (көз карандысыз күч болуп турган абалга чейин), коомдук өнүгүүсүндө альтернатива пайда болот. Бул учурда, ал баса белгилейт, альтернатива жагдайында инсандын жеке сапаттарынан альтернатива тандоосу көз каранды болот. Мындай альтернативалардын классификациясын Хук бербейт жана коомдун абалы менен альтернативанын

болушун байланыштырбайт (туруктуу - туруксуз), бирок аларга келтирилген мисалдардын бир катары драмалык учурларда кездешет (революциялар, кризистер, согуштар).

9-главада Хук тарыхтын жүрүшүнө таасир этүү деңгээли боюнча тарыхый ишмерлердин ортосунда маанилүү айырма жасады, аларды жагдайларга таасир этүүчү адамдарга, жана окуяны жаратуучу адамдарга бөлдү.

Хук инсандарды таасиринин көлөмү боюнча бөлбөгөн (өзүнчө коомдорго, жалпы адамзатка), бирок Ленинди ал окуяларды жаратуучу адамдарга кошкон, анткени кээ бир жагынан алганда, ал ХХ кылымдын бир кыйла Россия гана эмес, ошондой эле дүйнө жүзү боюнча өнүгүү багытын өзгөрттү. Адилеттүү тарых жана алардын тыгыз байланыш зиректигине жана ыктымалдуулугуна Хук абдан адилеттүү маани берет, ошол эле учурда, ал кескин аракеттерге каршы чыгып, бардык тарыхты толкун сыяктуу көрсөтөт.

ХХ кылымдын экинчи жарымында - ХХI кылымдын башында бул көйгөйдү изилдөөнүн төмөнкү негизги багыттарын бөлүп көрсөтүүгө болот:

1. Дисциплиналар аралык багыттардын методдорун жана теорияларын тартуу. ХХ кылымдын 50-60-жылдары системалык мамиле түзүлгөн, ал жаңы жол менен жеке адамдын ролун карап көрүү мүмкүнчүлүгүн ачып берген. Бирок андан дагы маанилүү болуп синергетикалык изилдөө болуп калды. Синергетикалык теория (И.Пригожин, И.Стенгерс жана башкалар) системанын эки негизги абалын айырмалайт: тартибин жана башаламандыкты. Бул теория адамдын ролун түшүнүүсүн арттырууга мүмкүн жардам берет. Коомго карата анын ыкмаларын төмөнкүдөй чечмелесе болот. Тартип абалында система/коом олуттуу өзгөрүүлөргө жол бербейт. Бирок, баш аламандык – терс ассоциацияларга карабастан, көп учурда ал үчүн башка абалга (жогору жана ошондой эле төмөнкү деңгээл катары) өтүү мүмкүнчүлүгүн билдирет. Эгерде бекитүүчү коому байланыштар/институттар начарласа же бузулса, ал кандайдыр бир убакта өтө туруксуз абалда турат. Мына ушундай өзгөчө абал синергетикада «бифуркация» (алмашуу) деп аталат. Бифуркациялоо чекитинде (төңкөрүш, согуш, кайра куруу) коом ар кандай, атүгүл бүтүндөй алганда орчундуу эмес себептердин таасири астында тигил же бул тарапка бурулушу мүмкүн. Ушул себептердин ичинен ардактуу орунду тигил же бул инсандар ээлейт.

2. Тарых мыйзамдарынын көйгөйүнүн аспектисинде жана тигил же бул изилдөө жана ыкмалар контекстинде инсандын ролу жөнүндө маселени карап чыгуу. Бул маселеге кандайдыр бир тиешеси бар көптөгөн авторлордун арасынан, кийинки ойчулдарды айтсак болот, алар У.Дрейди, К.Гемпелди,

Э.Нагелдия, К.Поппердия, экономист жана философ Л. Фон Мизести жана башкаларды, анын үстүнө, алардын айрымдарынын ортосунда 1950-жылдардын аягында 1960-жылдардын башында детерминизм көйгөйү жана тарых мыйзамдарынын айланасында кызыктуу талкуулар болгон [6].

Адамдын ролун теориясын иштеп чыгуу үчүн өзгөчө абдан көп сандаган эмес аракеттер арасында Польшанын белгилүү философу Л.Новаканын «Тарыхый процесстеги класс жана инсан» макаласын эскертсе болот.

Новак класстар боюнча жаңы теориянын призмасы аркылуу адамдын ролун талдаганга аракет кылып жатат, алар ал жараткан марксисттик эмес тарыхый материализмдин бир бөлүгү болуп эсептелет. Ал тарыхый жараяндын кенен аспекти боюнча жеке ролун карап чыгуу үчүн аракет кылганы, коомдун саясий режимин жана класстын түзүмүнө жараша адамдын таасири моделдерин куруп жатканы баалуу.

Жалпысынан алганда, Новак инсандын ролу, ал тургай көрүнүктүү, тарых процессинде өзгөчө чоң эмес деп эсептейт, аны менен макул болуу кыйын. Абдан кызыктуу жана туура, эч кандай дээрлик жаңы болсо да, анын идеясы, өз алдынча инсан катары өзү тарыхый процесстин жүрүшүнө бир кыйла таасир бере албайт, эгерде бул инсан кандайдыр бир башка факторлор – тарыхый процесстин параметрлеринин кесилишинде болбосо [3].

Мамлекеттерди түзүү, диндерди, цивилизацияларды түзүү процессинде маданияттардагы, илимдеги, ойлоп табууларда жана башкаларда көрүнүктүү адамдардын ролу жалпыга белгилүү. Тилекке каршы, атайын изилдөө бул жагынан өтө аз. Ошол эле учурда мамлекеттердин билим берүү жана цивилизацияларды өнүктүрүү процесстерин талдоодо инсандын ролу тууралуу кызыктуу идеяларды айтып келген көптөгөн авторлорду айтууга болот. Мындай идеялар ар кайсы өлкөлөрдө, ар кандай коомдордо жана өзгөчө доорлордо инсандын ролу жөнүндө биздин элестерди кеңейтүү үчүн мүмкүнчүлүк берет. Атап айтканда, бул планда саясий антропологиянын жаны эволюционисттик багыттагы бир катар өкүлдөрүн белгилеп кетүү керек: М.Салинзди, Э.Сёрвисти, Р.Карнейрону, Х.Классенди – улуттардын жана мамлекеттердин түзүлүүсүнүн жана эволюциясынын жүрүшүндө инсандын ролу тууралуу.

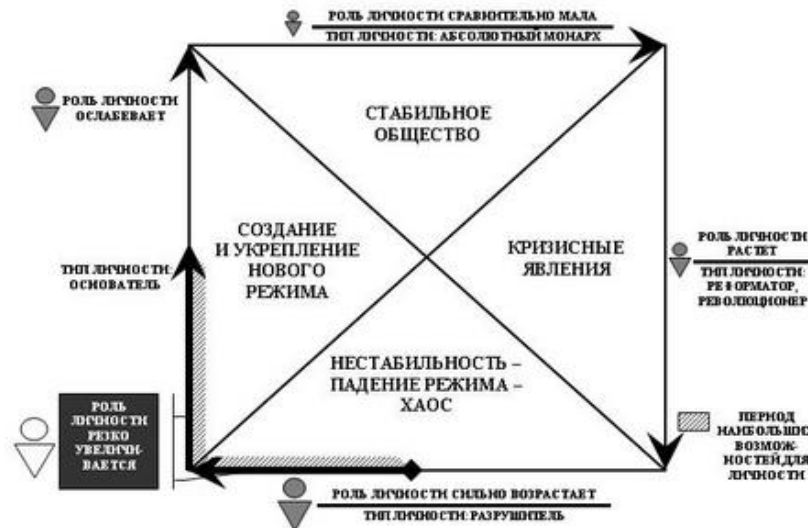
3. Акыркы он жылдыкта альтернативдүү же контрфактуалдык тарых жигердүү өнүгүп жатат (англисчеден Counter factual – тескериден болжолдоо), эгерде тигил же бул инсан болбосо, эмне боло тургандыгы жөнүндө суроолорго жооп берет. Ал гипотетикалык альтернативаларды сценарийлер жок учурларда изилдейт, мисалы кандай жагдайда Германия жана Гитлер

Экинчи дүйнөлүк согушту утуп алышмак, эгер Черчилль өлүп калса, Наполеон Ватерлоодогу жеңишти утуп алса жана ушул сыяктуу болсо эмне болмок.

4. Ар кандай кырдаалда инсандардын ролун анализдөө бул адамдын тарыхый ролу ар кандай шарттарга жана жагдайларга жараша, ири көзгө көрүнбөгөн өзгөрүүлөр аркылуу болот, изилденип жаткан жердин өзгөчөлүктөрүнө, убактысына жана жекече инсандык өзгөчөлүгүнө жараша аныкталат деген идеялар келип чыгат. Инсандардын ролуна кандай учурларда, качан жана кандай таасир берерин эсепке алуу, бул маселе абдан толук жана системалуу түрдө карап, ошондой эле ар кандай жагдайларды моделдештирүүгө мүмкүнчүлүк берет (төмөндө карагыла). Мисалы, монархиялык (ыйгарым укуктуу) жана демократиялык коомдордо адамдын ролунда айырмачылыктар бар. Авторитардык коомдордо көп нерсе жеке өзгөчөлүктөрүнөн жана окуялардан көз каранды, алар монархтын (диктатор) жана анын айланасы менен байланышкан, ал эми демократиялык коомдордо – бийлик жана Өкмөттүн алмашуусундагы тең салмактуулук системасынын эсебинен – инсандын ролу жалпысынан аз. Коомдогу туруктуулугу боюнча ар түрдүү абалдагы (туруктуу жана бурулуш туруктуу эмес) инсандын таасир этүү күчү боюнча өзүнчө кызыктуу айырмачылыктары жөнүндө эскертүүлөрдү А.Граммшинин, А.Лабриоланын, Дж.Нерунун, Я.Гуревичтин жана башкалардын иштеринде табууга болот. Бул идеяны төмөнкүчө туюндурса болот: канчалык бекем жана туруктуу коом канчалык күчтүү болсо да эски конструкциялар бузулуп жатса, ага өзүнчө инсан таасир тийгизиши мүмкүн. Башка сөз менен айтканда, адамдын ролу кайра коомдун туруктуулугуна жана бекемдигине жараша болот. Заманбап коомдук илимде атайын түшүнүк иштелип чыккан, ал бардык типтүү себептердин таасирин бириктирет, - «жагдай фактору». Ал кийинкилерден түзүлөт: а) инсан колдонгон чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүнөн (коомдук курулуш, салт-санаалар, милдеттер); б) белгилүү бир учурда коом жайгашкан абалдан (туруктуу, туруксуз, туруктуу эмес, өйдө көтөрүлүлөт, же ылдыйлайт ж.б.у.с.); в) коомдордун тегерегиндегилердин өзгөчөлүктөрүнөн; г) тарыхый убакыттын өзгөчөлүктөрүнөн; д) дүйнөлүк системанын ортосунда, же анын сыртында окуялар болгонбу же жокпу (биринчи жогорулатат, экинчи башка коомдорго жана жалпысынан тарыхый процесстерге белгилүү инсандардын таасирин азайтат); е) аракет кылуу үчүн жагымдуу учур; ж) инсандын өзүнүн өзгөчөлүктөрүнөн жана дал ушундай сапаттагы кырдаалга болгон муктаждыгы; з) атаандаш ишмерлердин болушу. Аталган пункттардын ичинен инсанга канчасы жагымдуу болсо, анда анын ролу да маанилүү болушу мүмкүн.

Моделдөө коомдогу өзгөрүүлөрдү фазалык абалын алмаштыруу процесси катары берүүгө мүмкүндүк берет, мындан тышкары, ар бир абалда инсандын ролу бир кыйла өзгөрөт.

Мисал катары 4 фазадан турган мындай процесстин моделин келтирүүгө болот:

- 1) монархия түрүндөгү туруктуу коом;
- 2) коомдук революцияга чейинки кризис;
- 3) төңкөрүш;
- 4) жаңы тартипти түзүү (төмөндөгү схемада берилген (орус тилинде)).

Биринчи фазада – салыштырмалуу тынч доордун ичинде – адамдын ролу олуттуу болгону менен, дагы эле өтө маанилүү эмес (бирок абсолюттук монархияда да, монарх тууралуу баардык нерсе, бул өтө маанилүү болушу мүмкүн айрыкча, экинчи фазада).

Экинчи фаза курулуш батыш көздөй тоголонуп баштаганда пайда болот. Эгер бийлик үчүн ыңгайсыз маселелерди чечүү кыйынчылык жаратса, анда кризис пайда болот, аны менен бирге күч колдонуу менен маселени чечкенге аракет кылган көптөгөн инсандар пайда болот (төңкөрүш, революция, чыккынчылык).

Өнүгүүнүн айырмачылыктары пайда болот, алардын артында ар түрдүү социалдык-саясий күчтөр турат, алар кээ бир персоналдар тарабынан сунушталат.

Үчүнчү фаза, курулуш революциялык басымдын таасири астында өлүмгө дуушар болгондо пайда болот. Мындай кырдаалда эски системада топтолгон глобалдуу карама-каршылыктарды чечүүнү баштап, коом эч качан алдын ала бир беткей чечимге ээ эмес (мына ошондуктан «бифуркациялоо түйүнү» тууралуу айтуу орундуу). Кайсы бир тенденциялар, албетте, көбүрөөк жана кээ бири аз ыктымалдыгы көрсөтө алат, бирок бул ар кандай себептерден улам таасири астында мамилеси кескин өзгөрүшү мүмкүн. Мындай бурулуш мезгилдерде, жетекчилер кээде, кошумча тосмо сыяктуу эле, тигил же бул тарапка тарыхый тараза чөйчөктү сүйрөп алат. Бул бифуркациялык учурларда инсандардын күчү, алардын жеке сапаттары, өз

ролунун дал келиши жана башкалар көп учурда аныктоочу мааниге ээ, бирок ошол эле учурда иштин жыйынтыгы (а, демек, чыныгы ролу да) инсан өзү болжолдогондон башкача болуп калышы мүмкүн.

Анткени, революция жана эски тартип талкалангандан кийин коом аморфтук мүнөздө болуп, көп күч астындагы таасирлерге көнгөн. Мындай мезгилде инсандардын күчсүз коомго тийгизген таасири контролдонбогон, болжолдонбогон мүнөзгө ээ болушу мүмкүн. Бул таасир алгандан кийин, жетекчилер эч ким ойлобой турган багытта коом (өзүнө ар кандай жеке жана жалпы себептердин таасири астында) жаратып жатышат, ойлонуп коомдук конструкцияны кошушат, ойлонуп коомдук конструкцияны «ойлоп табышат». Төртүнчү этап жаңы системаны жана тартипти түзүүдө келет. Бийликте кандайдыр бир саясий күч бекемделген соң, күрөш көп учурда жеңүүчүлөрдүн тарабында болот.

Бул лидерлердин мамилеси жана мындан ары өнүгүү жолун тандоо менен да байланыштуу.

Бул жерде инсандын ролу өтө чон: анткени, коом токтоп калган эмес, ал эми жаңы тартип, албетте, кандайдыр бир конкреттүү адам менен байланыштуу болушу мүмкүн (вождь, пайгамбар жана ушул сыяктуу).

Бийлик өз укуктарын так бекитиши үчүн калган саясий атаандаштары менен күрөшүү керек жана союздаштар тарабынан атаандаштардын өсүшүнө жол жок.

Бул жүргүзүлүп жаткан күрөш (узундугу көптөгөн себептерге жараша болот) жеңген инсандын өзгөчөлүктөрү менен түздөн-түз байланышта жана коомчулукка көрүнүүнү жыйынтыктап берет.

Ошентип, жаңы системанын мүнөзү алардын лидерлеринин сапатына абдан көз каранды, мушташуу жана башка, кээде капыстан нерселер. Ушул себептен улам, өзгөрүүнүн натыйжасында ар дайым пландаштырылган эмес, башка коом болуп калат.

Бара-бара каралып жаткан гипотетикалык система бойго жетип, калыптанат жана катаалдыкка ээ болот. Азыртадан эле көптөгөн жаңы тартиптерди лидерлери түзөт. Муну байыркы философтор баса белгиледи: «Коом качан төрөлүп, дал ушул лидерлер республиканын институттарын түзүшөт. Кийинчерээк уюмдук лидерлерин өндүрүшөт».

Тарыхтагы инсандын ролу өзүнүн акыркы чечиминен алыс болгондугу шексиз.

Кыргыздардын улуттук мамлекеттүүлүгү 1917-жылдагы Октябрь революциясын жеңип чыгуунун натыйжасында түзүлгөн. Анда большевиктердин Ленин улуттук саясатын ишке ашыруу негизги ролду ойноду. Анын маңызы бардык улуттардын жана элдердин тең укуктуулугун жарыялоодо жана өз алдынча мамлекет түзүүгө болгон бөлүштүрүү укугун берүүдө турат. Чындыгында кыргыз мамлекеттүүлүгү дароо эле пайда болгон эмес. Мисалы, Орто Азияны алыстатуу жараяны 18 партиялар жана коомдук уюмдар тарабынан багытталган.

Түркестанда эң оболу «Алаш» партиясы болгон, ал пантюркизмдин позицияларында турган; «Шуро-Исламия», «Улема», «Милли-Шуро» жана башка партиялар панисламизм принциптеринде өзүн-өзү аныктоо үчүн чыккандар болгон.

Жети-Суу облусунда кыргыз жана казак кызматкерлеринин ортосунда бийлик үчүн болгон дайыма күрөштү, Фергана облусундагы кыргыздар менен өзбектер курчутту. Мындан тышкары, 1921-жылдын аягында Казак АССРинин Өкмөтү Орусия Советтик Социалисттик Республикасынын (РСФСР) Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу комитети (БАК), 1920-жылы казактардын автономиясынын курамында жашашкан түндүк кыргыздарды Сырдарыя жана Жети-Суу облустарын кошуу жөнүндө өтүнүч кат берет. Ошентип, кыргыз элинин улуттук эгемендүүлүгүнүн проблемасы татаалданды. Бул жагдайда Тоолуу Кыргыз областын түзүү маселеси көтөрүлдү. 1924-жылдын 28-апрелинде ВКП(б)нын Борбордук Комитетинин Орто Азия бюросу, ал эми 12-июнда Борбордук Комитетинин РКП(б)сы Түркестан АССРинин улуттук-мамлекеттик бөлүнүшү жөнүндө чечим кабыл алат. Ушул эле жылдын 14-октябрында СССРдин Бүткүл Россиялык Борбордук Аткаруу комитетинин кеңешинин II сессиясы бул маселе боюнча чечим

кабыл алат жана Түркмен жана Өзбек ССРлери (ага Тажик АССРи кирген), РСФСРдин курамында Кара-Кыргыз жана Кара-Калпак Автономдуу облустары түзүлөт. Орто Азиянын бөлүнүшү улуттук тең укуктуулук үчүн күрөштө ири жеңиш болгон. Ушуга байланыштуу кыргыздар жана алардын байыркы аймактары негизинен өз алдынча башкаруунун алкагында өз алдынча мамлекеттик курамга кошулушкан, элдин туруктуу аймактык, экономикалык, маданий жалпылыгын түзүүгө өбөлгө болду, ал элди консолидациялоого тездетти. Кара-Кыргыз Автономиялуу облусунун кеңештеринин уюмдаштыруу съезди 1925-жылдын 27-30-марттарында мамлекеттик башкаруу органдарын түзгөн жана советтик башталышта Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн түзүлүшүн мыйзамдуу бекемдеди.

Облустук Аткаруу комитетинин төрагасы катары **Абдыкадыр Орозбеков** шайланат. 1926-жылдын 1-февралында Кыргыз Автономиялуу облусу Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы болуп түзүлүүдө. Кыргыз АССРинин Борбордук Аткаруу Комитетинин төрагасы **А.Орозбеков** болот, ал эми Эл комиссарлар Кеңешинин төрагасы **Ж.Абдрахманов** болот.

1925-жылдын 3-апрелинде Кыргыз АССРинин кеңештери Республиканын биринчи Конституциясын кабыл алды. Кыргызстандын улуттук-мамлекеттик курулушунун кийинки этабы 1936-жылдагы конституция менен байланышкан (СССР кеңештердин VIII өзгөчө съездинде 5-декабрда кабыл алынган), анын негизинде Кыргыз АССРи СССРдин курамындагы Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасына кайра түзүлөт. 1937-жылдын 20-мартында Кыргызстандын кеңештеринин V съездинде Кыргыз ССРинин Конституциясы кабыл алынат.

Абдыкадыр Орозбеков Фергана өрөөнүнүн мурдагы наабайкананын жумушчусу 1927-жылы Кыргыз АССРинин Борбордук Аткаруу комитетинин төрагасы болуп шайланган. 1937-жылдын башында А.Орозбековду Кыргыз обком бюросунун курамынан чыгарып, Борбордук Аткаруу комитетинин жетекчилик кызматынан четтетилген. Ошол эле 1937-жылы А.Орозбеков Кыргыз обкомунун бюросунун мүчөсү болуп жана Кыргыз ССРинин Борбордук шайлоо комиссиясынын төрагасы болгон. Ал эми 1937-жылдын күз айларында А.Орозбеков бардык күзөттөрдөн чогултулуп, камакка алынган. Ички иштер элдик комиссариатында (НКВД) мурдагы «бардык кыргыздар старостасы» («всекиргизский староста») кыйноолорго дуушар болгон жана 1938-жылдын башында түрмөнүн ооруканасында көз жумган.

Жусуп Абдрахманов 1901-жылы Пржевальск уездинин Чиркей Кунгей-Аксуу аймагындагы айылда

аймак башкаруучунун жана бийдин, Абдрахман манаптын үй-бүлөсүндө туулган. 1915-жылы ал Сазанов орус-тузем мектебин аяктаган, андан соң Пржевальск жогорку баштапкы окуу жайында ийгиликтүү окуган. Революциядан кийин кызыл армиянын жоокери болгон, Түркстандын Комсомолунун жетекчиси, В.И.Ленин менен комсомолдордун III съездинде жолугушкан. РКП(б)нын Борбордук комитетинде инструктор болуп иштеп жатып Кыргыз улуттук-мамлекеттик автономия идеясын жеке өзүнүн көз карашы менен чыгарган. 36 жашында жалган жалаа боюнча камакка алынып жана атып өлтүрүлгөн.

Иманалы Айдарбеков Пишпектин четинде манап Айдарбек Турбиндин үй-бүлөсүндө 1884-жылы туулган. Билимди Пишпек багбанчылык мектебинде жана Ташкент гидротехникалык мектебинде алган. Пишпек уездинин кыргыздарынын ичинен биринчи билимдүү болду: айылдык башкаруунун катчысы, Жер которуу башкармалыгынын котормочусу. 1917-1918-жылдары Айдарбеков «Алаш-Орда» кыргыз-казак партиясынын активисти болгон, андан кийин солчу социалист-революционерлер партиясынын жергиликтүү бөлүмүнүн жигердүү мүчөсү. 1918-жылы И.Айдарбеков РКП(б)нын катарына кирди. Жети-Суу облустук Өзгөчө комиссиянын Пишпек бөлүмүнүн тергөөчү ишмердигинен кийин аны Пишпек Жумушчулар, дыйканчылар жана кызыл армиясынын депутаттарынын Кеңешинин төрагасы кылып шайлашкан, андан кийин Кара-Кыргыз Автономдуу облусунун Ревкомунун төрагасы кылып дайындалат. 1925-жылы ал өз кызмат ордун жылышкан. 1937-жылдын сентябрь айында И.Айдарбеков жалган айыптоо боюнча камакка алынган, 1938-жылдын 5-ноябрда атылган.

Абдыкерим Сыдыков 1889-жылы Кыргызстандын азыркы Чүй облусуна караштуу Аламүдүн районундагы Баш-Кара-Суу айылында солто уруусунан ири манаптын үй-бүлөсүндө туулган. А. Сыдыковдун чоң аталары Чүй өрөөнүнүн белгилүү манаптарынан болгон. Чоң атасы Өзүбек Пишпек уездинин Талкан болуштугун көп жылдар башкарып, таасирдүү адамдардан болгон. Өз атасы Сыдык да Талкан болуштугун башкарып кийин Пригородный болуштугунда бий болуп шайланган. Абдыкерим алгач өзүнүн чоң атасы салдырган мусулман мектебинде окуп, ал жерден арабча кат тааныган. 1904-1911-жж Верный шаарындагы (азыркы Алмата) гимназияда билим алган. Мындай гимназия ошол мезгилде Орто Азияда эки жерде, Ташкентте жана Верныйда болгон. Ал жерде окутуу орус тилинде болуп, немис, француз, латын

тилдерин, математика, тарых, география сабактары окутулган. 1911-жылы Абдыкерим гимназияны аяктап, окуусун улантуу үчүн Казан университетинин ветеринария факультетине тапшырган. Бирок, ал жакта аба ырайы ден соолугуна тескери таасирин тийгизип, университетти бүтпөй калган. Ал жактан келгенден кийин А.Сыдыков 1913-1916-жылдары Нарын жана Каракол уездерине мектеп ачкан жана ал мектептерде өзү мугалим болуп иштеген. Ушул эле жылдары ал Пишпек уездик башкармалыгында катчы жана тилмеч болуп иштеген. 1914-жылы декабрда Орусияда Романовдор династиясынын 300 жылдыгына арналган юбилейлик медаль менен сыйланган.

Эшеналы Арабаев – заманбап кыргыз адабиятынын жана филологиянын башында турган инсан, аны кыргыз интеллигенциясынын «молдокеси» деп аташкан. Ишеналы Арабаев кыргыз интеллигенциясынын 30 көрүнүктүү ишмерлеринин жетекчилиги алдында РКП(б)нын Борбордук комитетине жасылган катка кол койгондугу үчүн аны 1925-жылы жумуштан четтеттишет. Э.Арабаев Борбордук Азия мамлекеттик университетинде казак тилин, тарыхын жана адабиятын окутуу тажрыйбасы бар болгондуктан, ал биринчи республикалык советтик партиялык мектепте жана медполитехникумунда аны камакка алганга чейин мугалим болуп иштеп иштеген. 1933-жылдын 11-майында Э.Арабаев Бириккен мамлекеттик саясий башкаруу органдары тарабынан камакка алынган, 6-июнда Ташкенттин түрмөсүнө жеткирилген, ал эми 1933-жылдын 7-июнунда каза болгон. 25 жылдан кийин, 1958-жылы И.Арабаевге карата иши айыптоонун далилденбегендиги үчүн токтотулган.

Адабияттар:

1. Хук С. «Герой в истории. Исследование пределов и возможностей». - М., 1943.
2. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. - М.: Прогресс, 1986.
3. Новак Л. «Класс и личность в историческом процессе». - 2009. - 82.
4. Гринин Л.Е. Взгляды на роль личности в истории в течение XX века.
5. Источник: <https://vikent.ru/enc/6198>
6. Боруашов Б. Хрестоматия по ИОП, 1 том, 2 том.
7. Боруашов Б., Галиева З. История государства и права Кыргызской Республики. - Б., 2003.
8. Введение в историю кыргызской государственности. Учебное пособие. - Ф., 1970.
9. Нурбеков К. История государства и права дореволюционного Кыргызстана. / Учебное пособие. - Ф., 1965.
10. История государства и права Кыргызской ССР. Учебное пособие. - Ф., 1970.